

JOVÁNOVICS ESZTER

Gyűlölet vagy előítélet? Szavak vagy tettek?

Definíciós kérdések, elhatárolások

A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) programvezető jogászaként évek óta foglalkozom gyűlölet-bűncselekményekkel, számos egyedi ügyben zajlott büntetőeljárás kísérem figyelemmel. Emellett tagja vagyok a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoportnak is. A munkacsoportot – amelyhez később független szakértők is csatlakoztak – öt emberi jogi szervezet, az Amnesty International Magyarország, a Háttér Társaság a Melegekért, a Magyar Helsinki Bizottság, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda és a Társaság a Szabadságjogokért hozta létre 2012 elején annak érdekében, hogy a civil szervezetek összehangolják és ezzel hatékonyabbá tegyék a gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépés területén végzett munkájukat. A munkacsoport célja, hogy hatékonyra tegye az előítéletes indítékú bűncselekmények szabályozását és a vonatkozó jogalkalmazást, ennek eredményeként pedig a gyűlölet-bűncselekmények áldozatai megfelelő védelmet kapjanak, és hosszú távon csökkenjen az előítéletes indítékú bűncselekmények száma.

Az egyik első lépésként 2012-ben az új büntető törvénykönyv kodifikációjába kapcsolódtunk be. Részletes szakmai javaslatot készítettünk a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozásának koncepcionális reformjára, amelynek keretében több alternatív megoldást terjesztettünk elő az új szabályozás kialakítására. Annak ellenére, hogy javaslataink néhány pontja bekerült az Országgyűlés által elfogadott új Btk.-ba, koncepcionális reformra nem került sor, így továbbra sem tartjuk tökéletesnek a jogszabályi hátteret. A jogalkalmazással, megítélésünk szerint, azonban még súlyosabb bajok vannak.

Ebben az írásban a gyűlölet-bűncselekmények fogalmi kereteinek tisztázására teszek kísérletet. Ez különösen fontos, hiszen a jogalkalmazás területén megfigyelhető hiányosságok egy része egészen biztosan az egységes gyűlölet-bűncselekmény-fogalom hiányára vezethető vissza. Ez után kitérek arra, hogy tulajdonképpen miért kell különös figyelmet szentelni a gyűlölet-bűncselekményeknek. A harmadik részben a magyar büntetőködexben szabályozott gyűlölet-bűncselekményeket veszem sorra, végül részletesen elemzem a közönség tagja elleni erőszak tényállását.

A gyűlölet-bűncselekmény fogalma: gyűlölet vagy előítélet?

Angolul a *hate crime*, azaz gyűlölet-bűncselekmény szinonimájaként használják a *bias motivated crime*, vagyis az előítélet által motivált bűncselekmény fogalmát, ami pontosabb meghatározás. A gyűlölet-bűncselekmény fogalma félreértelmezésre adhat lehetőséget, ugyanis a gyűlölet-bűncselekmények lényege, megkülönböztető eleme nem a *gyűlölet*, hanem az *előítélet*. Ahhoz, hogy egy bűncselekmény gyűlölet-bűncselekménynek minősüljön, nem kell az, hogy az elkövető gyűlölje az áldozatot. Sőt, a gyűlölet-bűncselekményeket jellemzően véletlenszerűen kiválasztott személy(ek) ellen követik el, vagyis az elkövető többnyire nem is ismeri személyesen az áldozatot, így őt személy szerint nem is gyűlölheti. A gyűlölet-bűncselekmény elkövetője előítélettel viseltetik az iránt a csoport iránt, amelyhez az áldozat is tartozik (akkor is, ha valójában nem tartozik ehhez a csoporthoz: itt ugyanis az elkövető percepciója, vélelme a döntő). Alacsonyabb rendűnek, a társadalom nem azonos méltóságú tagjainak gondolja a csoporthoz tartozókat valamely közös tulajdonságuk miatt, például azért, mert másmilyen a bőrszínük, vagy a szexuális orientációjuk, vagy a vallásuk. Az elkövetőnek teljesen mindegy, hogy a csoport mely tagja ellen követ el erőszakot, az áldozatot kizárólag vagy túlnyomórészt a lenézett tulajdonsága alapján választja ki. Potenciálisan tehát a csoport bármely másik tagja is áldozattá válhat, ezért szimbolikus bűncselekményeknek is hívják ezeket, hiszen üzenetet közvetítenek: azt az üzenetet, hogy ők nemkívánatosak, a társadalomnak nem azonos értékű tagjai.

A nemzetközi szervezetek közül tematikusan leginkább az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) foglalkozik a gyűlölet-bűncselekmények kérdéskörével. Ha megnézzük az EBESZ definícióját¹, akkor ez alapján is igazolva látjuk az előbbi állításunkat.

Az EBESZ szerint a gyűlölet-bűncselekmények olyan bűncselekmények, amelyeket előítélet-indítékból követnek el. Van tehát egy alap bűncselekmény, amely közvetlenül irányulhat akár személy, akár vagyontárgy ellen, és ehhez járulékos elemként adódik az, hogy az elkövető a cselekményét előítéletes indítékból követte el.

A gyűlölet-bűncselekmény-fogalom tehát nem egy konkrét Btk.-beli tényállást takar, és nem is egy jogi terminus technicus, ezt a kifejezést nem talál-

¹ OSCE/ODIHR Hate Crime Laws – A Practical Guide, p. 16.
<http://www.osce.org/odihr/36426>

juk meg a magyar büntetőkódexben. Egy konkrét bűncselekményre utaló meghatározásnál sokkal tágabb, elméleti fogalomról van szó, amely valamennyi, előítéletes indítékből elkövetett bűncselekményt magában foglal, és ami olyan káros, de világszerte erősen jelenlévő társadalmi jelenségekre reflektál, mint a rasszizmus, antiszemitizmus, homofóbia, idegengyűlölet: tehát általában valamely társadalmi csoport elleni erőszakban megnyilvánuló intolerancia.

A gyűlölet-bűncselekmények kiemelt kezelésének indokai

Az említett előítéletes nézetrendszerek sajnálatos módon Magyarországon is meghatározzák a közhangulatot, és az utóbbi évtizedben számos nagyon súlyos gyűlölet-bűncselekményt követtek el hazánkban, gondoljunk csak példának okáért a romák elleni sorozatgyilkosságra, a meleg méltóság menetének résztvevőit ért támadásokra², a gyöngyöspatai incidenssorozatra³, vagy egy zsidó hitközségi vezető megtámadására⁴.

A gyűlölet-bűncselekmények a testi integritáshoz, a személyi biztonsághoz, esetenként a magánélethez való alapjogokat sértik, emellett ezek az emberi méltóságot és az egyenlőség elvét a legszélsőségesebben módon támadó cselekmények, ezért tényleges és szimbolikus hatásuk is igen erős általában. Mivel az áldozatot identitásában, a személyisége valamely lényegi vonása miatt támadják, ezért a konkrét áldozatra gyakorolt pszichés hatás is súlyosabb, mintha ugyanazt a bűncselekményt előítélet-motiváció nélkül követik el. Ráadásul a konkrét áldozaton túl az általa megtestesített egész csoportra

² Például: Megtámadták a felvonuló melegeket – összefoglaló. HVG.hu, 2008. július 5.

http://hvg.hu/itthon/20080705_meleg_meltosag_menete; Nem garázdaság, közösség tagja elleni erőszak – rendőrséghez fordul a TASZ a megvert nő ügyében. TASZ.hu, 2009. szeptember 7. <http://tasz.hu/gyulekezesi-jog/nem-garazdasag-kozossag-tagja-elleni-eroszak-rendorseghez-fordul-tasz-megvert-no>

³ Hírek erről például: Szélsőséges terror és állami tétlenség Gyöngyöspatán. TASZ.hu, 2011. március 18. <http://tasz.hu/romaprogram/szelsoseges-terror-es-allami-tetlenség-gyongyospatan>; A TASZ jogi állásfoglalása szélsőséges szervezetek közelmúltbeli megfélemlítő tevékenységei kapcsán. TASZ.hu, 2011. május 10.

<http://tasz.hu/romaprogram/tasz-jogi-allasfoglalasa-szelsoseges-szervezetek-kozelmultbeli-megfélemlito-tevenysege>; Hogyan keni el a rendőrség a gyűlölet-bűncselekményeket? TASZ.hu, 2001. október 5.

<http://tasz.hu/romaprogram/hogyan-keni-el-rendorseg-gyulolet-buncselekmenyeket>

⁴ Megverték a Budapesti Zsidó Hitközség egyik vezetőjét. Index.hu, 2012. október 5.

http://index.hu/belfold/2012/10/05/megverték_a_budapesti_zsido_hitkozseg_egyik_vezetojet/

kihátással lehet a bűncselekmény: az egész csoportban erősítheti a kirekesztettség és a félelem érzését. Ezáltal az egész társadalomra is hatással lehetnek ezek a cselekmények – különösen, ha a támadás súlyos vagy durva volt: növelik a feszültséget a társadalmi csoportok között, erőszakot szülhetnek közöttük, tehát adott esetben közbiztonsági kockázatot rejtenek magukban.

Az előbbieket miatt az államnak határozott választ kell adnia a cselekményekre: a hatékony nyomozáson, a megfelelő vádemelésen és a súlyosabb büntetéssel keresztfül azt kell üzennie a társadalomnak és az elkövetőnek is, hogy az előítélet, az intolerancia minden formája elfogadhatatlan, és az állam kiáll minden ember egyforma méltósága és egyenlő bánásmódhoz való joga mellett.

Gyűlölet-bűncselekmények a magyar büntető törvénykönyvben

Ha az EBESZ definíciójából indulunk ki, a büntető törvénykönyvben (2012. évi C. törvény) egyetlen *sui generis* gyűlölet-bűncselekmény tényállást találunk: a közösség tagja elleni erőszak büntetetté (216. §). Az előítélet-motiváció értékelésére ad lehetőséget egy cselekmény aljas indokból történő elkövetése (*nevesített minősített esetek*) például az emberölés [160. § (2) bek. c)], személyi szabadság megsértése [194. § (2) bek. b)], jogellenes fogva tartás [304. § (2) bek. a)] esetében. A testi sértés [164. § (4) bek. a); (6) bek. a)] esetében a megfelelő alapeset és a közösség tagja elleni erőszak halmazatának megállapítása indokolt. Természetesen más bűncselekmények is elkövethetők előítélettel indítékkal, ezek – így például a zaklatás [222. § (1)–(2) bek.] – esetében azonban az aljas indokból történő elkövetést a jogszabály nem szabályozza minősített esetként. Ilyen esetekben a bírónak a büntetés kiszabásakor súlyosító körülményként kell értékelnie az *előítélet-indítékok*.

A gyűlölet-bűncselekmények körébe sokan besorolják a közösség elleni uszítást (332. §), az önkényuralmi jelkép használatát (336. §) és a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadását (333. §) is. A közösség elleni uszítás lényegében gyűlölet-bűncselekményre történő nyilvános felhívás, vagyis annak kvázi előkészületi cselekménye. Bár a tényállás nem tartalmazza az előítélet-motivációt, az uszítás feltételezi az elkövető előítéletességét, a csoport iránti intoleranciáját. Ugyanakkor hiányzik az alpbűncselekmény, hiszen a nyilvános beszéd önmagában – többnyire – nem bűncselekmény, csak a tartalma és az azt kiváltó hatás folytán válik az-

zá, ezért szűk értelemben nem felel meg az EBESZ-definíciónak. Ez a helyzet a jelkép-bűncselekmény, illetve a tagadási bűncselekmény esetében is. Ezekben a bűncselekményekben az a közös, hogy tényleges vagy szimbolikus szólás útján valósulnak meg, esetükben a szólásszabadsághoz való alapjog és az emberi méltósághoz való jog versenyeznek egymással.

A közösség tagja elleni erőszak, illetve a közvetlenül vagy közvetve személy ellen irányuló, előítélet-indítékkal elkövetett bűncselekmények azonban túlmennek a verbális, illetve szimbolikus megnyilvánulásokon, az emberi méltóság mellett rendszerint személyek testi integritását, biztonságához, adott esetben magánélethez való jogát is sértik, vagyis több alapjogot sértenek, tárgyi súlyuk ennek megfelelően nagyobb. Ezért ezúttal az előítéletből elkövetett erőszakos bűncselekményekre, ezen belül a közösség tagja elleni erőszak tényállására, eseteire koncentrálok.

A közösség tagja elleni erőszak tényállásának értelmezése

A közösség tagja elleni erőszak tényállását⁵ azért érdemes részletesebben elemezni, mert a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoportban részt vevő szervezetek, így a TASZ általános tapasztalata is az, hogy a gyűlölet-bűncselekményeket Magyarországon rendszeresen aluminüsitik, vagyis nagyon gyakran enyhébb súlyú, az előítélet-motivációt nem feltételező bűncselek-

5 2/6. § (1) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt olyan, kihívóan közösséggel szembe fordított magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt bántalmaz, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltérjen, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a közösség tagja elleni erőszakot

a) fegyveresen,
b) felfegyverkezve,
c) jelentős érdeksérelmet okozva,
d) a sértett sanyargatásával,
e) csoportosan vagy
f) bünszövetségben követik el.

(4) Aki a közösség tagja elleni erőszakra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

mény vagy szabálysértés miatt indul eljárás (ha egyáltalán indul), és a legtöbb esetben, amikor a hatóságok részéről alulminősítés történik, a közösség tagja elleni erőszak tényállása megállapítható lenne.

Előítélet-indíték és védett csoportok

A közösség tagja elleni erőszak tényállásának specialitása az, hogy az elkövető a sértettet valamely csoporthoz tartozása miatt választja ki. Az előítéletes indíték tehát tényállási elemként nem jelenik meg, de nyilvánvaló, hogy a csoporthoz tartozás miatti kiválasztás oka az előítéletes indíték. Erre egyrészt a törvény indokolásából, másrészt a szabályozás céljából (a rasszizmus, egyéb előítéletes gondolkodásmódok iránti állami rosszállás kifejezése) is következtetni lehet, és természetesen következik ez a védett jogi tárgyból is (Btk. XXI. fejezet: az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények).

Álláspontunk szerint tehát semmiképpen nem indokolt önmagában *valamely* (praktikusan bármilyen) *csoporthoz tartozás miatt* történő elkövetést a közösség tagja elleni erőszak körébe vonni. Tágan értelmezve ugyanis ez oda vezethetne, hogy akár minden rablás egyben közösség tagja elleni erőszaknak is minősülhetne, hiszen minden rablás esetében pénz/vagyontárgyat birtoklók csoportja elleni cselekményről van szó. A jogalkotó célja azonban a tényállás megalkotásával az volt, hogy a társadalmilag sérülékeny csoportok védelme érdekében az előítéletek vonatkozásában kiemelt védelmet garantáljon a legszigorúbb, végső büntetőjogi szabályozás eszközével. Ebből kiindulva nyilvánvalóan nem minősíthető egy vagyon elleni, előítélet-indítékot nélkülöző bűncselekmény gyűlölet-bűncselekménynek.

Az előítélet-indíték tehát leszűkíti a tényállás alkalmazhatóságát, továbbá a védett jogi tárgyból és az ultima ratio elvből kifolyólag a TASZ, illetve a munkacsoport álláspontja szerint indokolt a védett csoportok körét is szűkítően értelmezni. A tényállás értelmében védett csoportok: nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, valamint 2009 februárjától a lakosság egyes csoportjai, amelyek közül az új Btk. – a munkacsoport javaslataiból merítve – példálózva nevesíti a fogyatékossgot, a nemi identitást és a szexuális irányultságot.

Ezt fontos előrelépésnek gondoljuk, hiszen e csoportok nevesítésének szimbolikus jelentősége van. Mindazonáltal a munkacsoport – egyes nemzetközi gyakorlatoknak és az EBESZ-ajánlásnak is megfelelően – az új Btk. véleményezése során azt javasolta, hogy az említett csoportok nevesítésével a tényállás tartalmazza a védett csoportok zárt listáját, vagyis a „lakosság

egy csoportjai” kitétel kerüljön ki a tényállásból, ez ugyanis túlságosan tág megfogalmazás, amely jogbizonytalanságot szül, és a tényállás rendeltetélen alkalmazásának ad teret.

Az új Btk.-ban benne maradt a „lakosság egyéb csoportjai” kitétel. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy kizárólag olyan csoportok tekinthetők védett csoportoknak, vagyis a speciális büntetőjogi védelem kizárólag azon csoportokat illeti meg, amelyek tagjait a csoportot összekötő védett, személyiség lényegi vonását alkotó tulajdonság miatt ér előítélet motiválta bűncselekmény. Ezen a ponton a munkacsoport álláspontja eltér az Alkotmánybíróság 1992-es határozatának [30/1992. (V. 22.)] vonatkozó, a törvény indokolásában is említett álláspontjától, amely az uszítás tényállása kapcsán a lakosság egyéb csoportjai kitételét úgy értelmezi, hogy amögött „*tulajdonképpen bármely ismértv szerint elkülönülő személyek védelmének szándéka húzódik meg*”.

Álláspontunk szerint például nem alkalmazható a Btk. 216. § a különböző fociszurkolói táborok közötti erőszakos cselekmények esetében, mert nem gondoljuk, hogy a valamely focicsapat iránti rajongás a személyiség lényegi vonása lenne.

Nem minősíthető továbbá gyűlölet-bűncselekménynek valamely alkotmányellenes célra szervezett csoport, például a Magyar Gárda tagja elleni támadás, hiszen egy ilyen csoport nyilvánvalóan nem élvezhet kiemelt büntetőjogi védelmet, ezt a Legfelsőbb Bíróság is kimondta egy eseti döntésében⁶. Ezek az esetek természetesen mind megvalósítanak valamilyen más bűncselekményt, de nem minősíthetők közösség tagja elleni erőszaknak.

A védett csoportok túl tág, bizonytalan meghatározása és alkalmazása a tényállás kiüresítéséhez vezethet.

Elkövetési magatartások

Érdemes felhívni a figyelmet az elkövetési magatartásokra is. Az (1) bekezdés szerinti tényállás a garázdaság szabálysértését ötvözi a védett csoporthoz tartozás miatti elkövetéssel, vagyis az előítélet-indítékkal, hiszen nem kívánja meg, hogy a kihívóan közösségellenes, riadalomkeltésre alkalmas magatartás erőszakos is legyen.

Ezt az új alakzatot a gyöngyöspatai szélsőséges, cigányellenes járórózések miatt iktatták a Btk.-ba. A büntett szóban, szimbolikus jelek használatával is elkövethető, illetve dolog ellen is. Tehát rongálás mellett közösség tag-

⁶ Legfelsőbb Bíróság, Bfj.III.87/2011/5.

ja elleni erőszak miatt is felelősségre kell vonni az elkövetőt, ha a rongálást a dolog tulajdonosa elleni előítéletből követték el, például amikor horogkesztyűket festenek fel cigányok házára, ahogy az történt Nagykanizsán⁷, Forrón⁸ a közelmúltban.

Érdemes nyomatékossítani, hogy az új alakzat gyűlöletbeszédrel is megvalósítható, amennyiben a beszéd az eset összes körülménye alapján kihívóan közösséggel szemben, illetve riadalomkeltésre alkalmas. A tényállás alapján tehát büntethető lenne például amikor romákat megfélemlítő felvonulásokon mocskolódo, rasszista jelszavakat skandálnak, mégis azt tapasztaljuk, hogy a gyakorlatban bizonytalan a tényállás alkalmazása.

A (2) bekezdés szerinti tényállás bántalmazással vagy kényszerítéssel valószínűsíthető. A munkacsoportot alkotó szervezetek tapasztalata, illetve egy a Magyar Helsinki Bizottság 2007 és 2011 közötti bírósági szakba jutó ügyeket vizsgáló, még nem publikált kutatása⁹ alapján kimutatható azonban, hogy a kényszerítéses alakzatot szinte soha nem állapítják meg. Annak ellenére nem vonják felelősségre az elkövetőket e fordulat alapján, hogy a kényszerítés alaptényállásához (Btk. 195. §) képest itt még jelentős érdeksérelem okozására sincs szükség a tényállás megvalósulásához.

A bántalmazás kapcsán azt érdemes kiemelni, hogy nem szükséges, hogy az erőszakos magatartás testi sértést okozzon, vagyis a legkisebb mértékű személy elleni erőszakkal megvalósítható a tényállás, így például pofon ütéssel, meglökéssel, megrúgással, leköpéssel.

Elhatárolás az uszítástól

Az uszítástól, vagyis egy csoport elleni nyilvános, erőszakos cselekedetre felhívástól legegyszerűbben a beszéd címzettjei alapján lehet elhatárolni a gyűlöletbeszédrel megvalósuló közösség tagja elleni erőszakot. Uszítás akkor valószínűsíthető, ha annak címzettjei (a hallgatóság) olyan személyek, akik főgékonyak a gyűlöletre, és olyan felfokozott érzelmi állapotban vannak, hogy jó eséllyel erőszakos cselekményekre vetemednének a szólás következtében. Ha az uszítás következtében be is következik az erőszakos cselekmény, akkor előfordulhat, hogy az uszítót közösség tagja elleni erőszak felbujtójaként

7 „Megdögletek cigányok” – romagyalázás Nagykanizsán. NOL.hu, 2012. május 29.

http://nol.hu/belfold/megdogletek_ciganyok_-_romagyalazas_nagykanizsan

8 Roma családok kiirtásával fenyegető feliratokat írtak több házra Forrón. HVG.hu, 2013. február 4.

http://hvg.hu/itthon/20130204_Roma_csaladok_kiirtasaval_fenyegeto_felir

9 A kutatásra utalás található itt: <http://szuveren.hu/jog/minosithetetlen-szigorusag>

kell felelősségre vonni. Ha a gyűlöletbeszéd címzettjei nem a beszédre fogékony, „felheccelt” személyek, hanem éppen ellenkezőleg, az előítélettel sújtott csoport tagjai, tehát például ha megfélemlítő módon cigányoznak egy romasoron, akkor a közösség tagja elleni erőszak garázda jellegű tényállásának megállapítása indokolt. Ilyenkor nem kell vizsgálni az Alkotmánybíróság által az uszítás kapcsán felállított kritériumokat.

Összegzés

Írásomat azzal zárom, hogy ismét hangsúlyozom a gyűlölet-bűncselekmények rendkívül káros hatását a békés társadalmi együttélésre, a közbiztonságra és a köznyugalomra, és ebből következően a megfelelő és hatékony jogalkalmazás fontosságát. Ezért kiemelkedően fontosnak gondolom a témáról való értelmes szakmai vitát.